

bilimname 52, 2024/2, 467-489

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 22.05.2024, Kabul Tarihi: 24.09.2024, Yayın Tarihi: 31.10.2024

doi: 10.28949/bilimname.1488404

WILHELM DİLTHEY'İN FELSEFİ PROJESİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Aziz Murat KARACA^a

Arslan TOPAKKAYA^b

Öz

Bu çalışma, Dilthey'in, tin bilimlerinin temellendirilmesi açısından oluşturmaya çalıştığı felsefi projesini konu edinmektedir. Temel problemimiz, Dilthey'in felsefi projesinin açığa çıkma koşullarının ve bu projenin genel hatlarının ne olduğu üzerinedir. Dilthey, döneminin önemli tartışmalarından birisi olan, doğa ve insan bilimleri arasında ne gibi farkların olduğuna yönelik tartışmayı ele alıp, kendisinin tin bilimleri olarak adlandıracağı insan bilimleri için metodolojik açıdan bir temellendirme vermek ister. Çünkü o dönemde insan bilimleri, doğa bilimlerinin etkisinde kalmış ve ağırlıklı olarak doğa bilimlerinin yöntemini kullanmıştır. Dilthey, bu tutumun yanlış olduğunu düşünerek doğa bilimlerinin etkili olan paradigmalarının, insan ve insanın içerisinde yer aldığı toplumu anlamakta nasıl yetersiz kaldığını çözümlenmek istemektedir. Nitekim, eğer tin bilimleri, bağımsız bir alan olacaksa ve aynı zamanda nesnel ölçekte sonuçlar verecekse kendisine ait yapısal çerçevesinin olması gerektiğini düşünmektedir. Bunun sonucunda ise insan bilimlerine yönelik kendi modelini temellendirmek istemektedir. Bu temellendirmede, kendisinden sonraki felsefeyi etkileyebilecek önemli fikirleri öne çıkarmıştır. Tarihsellik ve hermeneutik bu fikirlere dendir. İnsanın tarihsel bir varlık olduğunu vurgulaması bakımından tarihsellik fikrini ön plana çıkarmıştır. Benzer biçimde, insanın bütünselliğini idrak etmenin anlama ile mümkün olduğunu ve bu anlamanın da hermeneutik ile sağlandığını ifade ederek hermeneutik fikrini vurgulamıştır. Fakat her iki kavramı da geleneksel anlamlarından farklı olarak, amaçladığı proje kapsamında felsefi bağlamda ele almıştır. Bu çalışma, Dilthey'in bu projesini genel çerçevesiyle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Mantık, Çağdaş Felsefe, Dilthey, Tin Bilimleri, Tarihsellik, Hermeneutik.

^a Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, karacamurat.a@gmail.com

^b Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, atopakkaya@erciyes.edu.tr

AN ANALYSIS OF WILHELM DILTHEY'S PHILOSOPHICAL PROJECT

Abstract

The purpose of this article is to analyze Dilthey's philosophical project. Our basic problem is why Dilthey wanted to constitute a theory of knowledge. Dilthey aimed to determine field of human sciences in terms of method by constituting a theory of knowledge. That is known as his philosophical project. He also criticized existing theories with a view to determining his own position. In this article, we will evaluate Dilthey's project in detail. German philosopher Wilhelm Dilthey has made significant contributions in human sciences in the 19th Century, for this reason, he is considered the prominent representative of the human sciences. Dilthey aimed to separate the human sciences from the natural sciences and to determine the autonomous field of the humanities and social sciences. Dilthey emphasizes this purpose in detail in his work titled *The Formation of the Historical World in the Human Sciences*, in which he attempts to ground the human sciences in terms of subject-matter and method. According to Dilthey, human beings have a life in which they become aware of their own existence. Hence, they participate in life with a view to understanding their existence. Dilthey thinks that inner experience can be understood historically, so he resorts to history in his theory of knowledge. He distinguishes between "Explanation" and "Understanding". According to him, while the concept of explanation belongs to natural sciences, the concept of understanding belongs to human sciences. Dilthey argues that there is the highest form of understanding. The highest form is to understand the whole itself which includes individual experiences by starting from individual experiences. According to him, best example of this form is hermeneutics. Hermeneutics enables human beings to understand themselves in structure to which they belong.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Keywords: Logic, Contemporary Philosophy, Dilthey, Human Sciences, Historicity, Hermeneutics.

Giriş

Alman filozof Wilhelm Dilthey (1833-1911), 19. Yüzyılda, tin bilimleri alanına önemli katkılar sunmuştur. Bu sebeple de kendisi, tin bilimlerinin önde gelen temsilcisi kabul edilir. Dilthey, tin bilimlerinin doğa bilimlerinden güvenli bir şekilde ayrılmasını ve böylece tin bilimlerinin kendi özerk alanını belirlemeyi amaçlamıştır. Hatta bu amacından, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu* adlı eserinde detaylı bir şekilde bahsetmekte ve tin bilimlerini yöntem ve konu bakımından temellendirmeye çalışmaktadır. Peki

bu amacının onun felsefi projesi ile alakası nedir? Bu sorunun cevabı onun tin bilimlerini nasıl ele aldığı ile alakalıdır.

Felsefe tarihi incelendiğinde görülmektedir ki; filozofların felsefi projeleri, yaşamda tespit ettikleri bir problemin çözümü ekseninde şekillenmektedir. Mesela 17. Yüzyılda Descartes ve Spinoza gibi birçok filozof, açık ve seçik bir bilgi için yöntem konusunu problem edinmişler ve bu problemi çözmek için de felsefi projelerini şekillendirmişlerdir. Bu örneklerden İlk Çağ felsefesine kadar geri giderek bulmak mümkün. Konumuza geri dönecek olursak, Dilthey'in felsefi projesi de, onun, yaşamda problem olarak tespit ettiği bir durum ekseninde şekillenmiştir. Şimdi söz konusu problemi felsefi bir zeminde nasıl çözmek istediğini inceleyelim.

Dilthey açısından felsefe ve tin bilimleri arasında önemli bir bağlantı vardır. Bu bağlantıyı, felsefeye yüklediği temel bir görevden hareketle temellendirmeye çalışır. Ona göre felsefenin temel görevi kapsamlı bir bilgi teorisi oluşturmaktır (Özlem, 2012, s. 22-23). Dilthey'e göre, nasıl ki doğa bilimlerinin sonuçlarını evrensel ve nesnel bir ölçekte kavrayabiliyorsak, tin bilimlerinin sonuçlarını da aynı nesnellikte kavrayabilmeliyiz. Kurulması gereken bilgi teorisi buna olanak vermelidir. Bu sebeple tin bilimlerinin, anlamaya dayalı bir bilgi teorisini gerektirdiğini düşünür. Demek ki Dilthey, oluşturmak istediği bilgi teorisi ile tin bilimlerinin işlevini kolaylaştırmak istemektedir. Tam da bu isteği sonucunda, o dönemin mevcut birkaç bilgi teorisini eleştirerek kendi teorisinin çerçevesini çizmektedir. Ona göre mevcut bilgi teorileri çeşitli yönlerden ya eksik ya da hatalıdır. Bu noktada iki ana teoriyi eleştiriden geçirir: Pozitivizm ve Kant'ın Transandantal Felsefesi. Öncelikle bu teorileri hangi açılardan eleştirdiğini görelim ve ardından da bir bilgi teorisi oluşturmak bakımından eleştirdiği teorilere karşı kendi pozisyonunu nasıl çizdiğini inceleyelim. Söz konusu felsefi projesi de tüm bu süreçleri içermektedir.

A. Dilthey'in Pozitivizm ve Transandantal Felsefe Eleştirisi

Dilthey'in dönemini göz önüne aldığımızda öne çıkan bir özellik söz konusudur. Söz konusu özellik, sosyal bilimlerin felsefeden ayrılmaya başlaması ve her bir bilimin metafiziksel bir temellendirme ihtiyacı duymadan kendi yöntemleri üzerinden nesnel bir kesinliğe kavuşma çabasıdır. Dilthey, bunu fark eder ve bu özelliğin, sanıldığı aksine, olumlu bir ilerleme olarak değil, nihayetinde bir probleme götüren bir gidişat olduğunu düşünür. Sosyal bilimlerin doğa yasalarıyla ilişkilendirilmesinin temel bir çıktı ile sonuçlandığı kanaatindedir. Ona göre bu çıktı, insanın, tarihsel ve toplumsal bağlarla kopuşudur (Makkreel, 1982, s. 41). Sosyal

yenilenme süreci, geçmiş ile şimdi arasındaki birliğin kopmasıyla sonuçlandığı için bu durum toplumsal yapının iletişim yollarını kapatmıştır (Topakkaya, 2016, s. 125). Dilthey için bu, net bir kriz durumudur. Bunun için öncelikle yanlış teorileri kritik eder ve kendi konumu itibariyle bir bilgi teorisi oluşturmak ister.

Dilthey'in kurmak istediği bilgi teorisinde tecrübe ve yaşam pratikleri önemli bir yer tutar. Bu açıdan bakıldığında pozitivizmle aynı konumdaymış gibi gözükse de tecrübe kavramına yüklediği anlam ile pozitivizmden ayrılmaktadır. Dilthey için pozitivizmin empirizmi eksiktir. Dilthey pozitivistlerden farklı olarak empirizmi içsel tecrübe ve madde-ruh birlikteliği ile ele almaktadır. Dilthey'in gözettiği bu madde-ruh birlikteliği ile ele alınmış empirizm, onun yaşam ve anlama teorisi için temel teşkil etmektedir. Nitekim Dilthey, insanı fiziksel ve psikolojik açıdan tüm boyutlarıyla değerlendirmektedir. Bu durum, Dilthey'in empirizminin, pozitivist empirizminden farklılaştığı noktadır (Topakkaya, 2016, s. 16). Pozitivist yaklaşımla bir de ortak noktası söz konusudur ki o da empirizme verdiği önemdir. Ona göre bilimin temeli empirik yaklaşımdan bağımsız düşünülemez. Bu nokta itibariyle kendi teorisi ve pozitivizm arasında yakınlık hisseder. Ancak farklılaştığı nokta yakınlığı noktadan öne çıkmaktadır. Peki bu ne anlama gelmektedir? Pozitivizm için tecrübe sadece fiziksel olanla sınırlanır. Böylece ruhsal, tinsel gibi duyuların yakalayamadığı şeyler tecrübenin dışında kaldığı için aynı zamanda bilimin de dışında tutulmalıdır. Bu yüzden pozitivistler için empirik veriler sadece duyu verilerdir ve niceliksel hesaplamalar da ancak bu verilerle mümkün olmaktadır (Giddens, 2014, s. 276). Böylece pozitivistler için bu verilerin elde edilemediği alan, araştırmanın yapılamadığı alandır. Yani olgusal olan gerçek, gerçek olan ise olgusaldır. Dilthey'e göre bu yaklaşım tecrübeyi yaşamdan koparmaktır. Çünkü yaşam, içsel tecrübe ve tinsel gerçekliklerden kopuk değerlendirilemez. O halde tecrübeyi bu ikisinden ayırmak esasında yaşamın kendisinden de ayırmaktır. Dolayısıyla denilebilir ki Dilthey için bilim, esasında deneyin bilimidir. Fakat bu deneyi yaşam tecrübesi ile genişletmek gereklidir.

Dilthey için gerçeklik, kendisini fiziksel ve tinsel birliktelikte gösterdiği için içsel gerçeklik de en az fiziksel gerçeklik kadar önemlidir. Pozitivizmin içsel ve tinsel tecrübeyi dışarıda tutmasını bir hata olarak değerlendiren Dilthey bu perspektif sonucunda, insanın, kendisini gözlemleme olanağının devre dışı kaldığını düşünmektedir (Özlem, 2015b, s. 41). Dilthey için hem içsel hem de dışsal tecrübenin esas alındığı bir bilgi teorisi geçelidir, çünkü içsel yaşantının gerçekliği tüm bilgi türleri için

sağlam bir zemindir. Dilthey, bu bakış açısını nereden açıklamaktadır? Dilthey sisteminde tecrübe kavramının salt fiziksel fenomenlerle sınırlı olmayışı onun bilinçte kurduğu bir birliktelikten gelmektedir. Dış dünya (fiziksel fenomenler) ve içsel canlılık (tinsel fenomenler) bilinçte birliktelik kazanır (Topakkaya, 2016, s. 18). Yani her iki gerçeklik bilinçte birliğe gelmektedir. Böylece insan, bilincin sürekliliği içerisinde tüm yaşam pratiklerinin birbiriyle bağlantısını kurmakta ve ihtiyaç durumunda birbiriyle mukayeseye sokmaktadır. Bunun sonucunda ise bir içsel tecrübe açığa çıkar. O halde Dilthey için empirik veriler, kuşatıcılık niteliğini ancak tinsel ve fiziksel gerçekliğin birlikteliğine nüfus etmesinden kazanır. Dilthey'in bu yaklaşımı, onu tam bir pozitivist olmaktan çıkardığı gibi tam bir idealist olmaktan da çıkarır. Nitekim spekülasyon metafiziksel sistemleri, gerçekliği parçaladıkları için dışarıda tutar. Bütüncül bir sistem kurmak için tecrübeyi içsel ve dışsal tüm yönleriyle ele almakta ve spekülasyona varabilecek metafiziksel söylemleri dışarıda tutmaktadır.

Bir diğer eleştiri ise Kant'ın transandantal felsefesindedir. Kant'ın transandantal felsefesinde bilgi (erkenntnis), tecrübe (erfahrung) ile başlar fakat bilginin bütünsel yapısı tecrübeden ibaret değildir. Dış dünyaya yönelik algılamalar bilginin ilk aşamasıdır. Daha sonra bu algılamalar sonucu elde edilen veriler zihindeki kategorilerde düzenlenir. Böylece Kant bilgiyi şu şekilde formüle eder: Bilgi, bir nesnenin tesis edilmesidir; bu ise, hissetme yetisinin (*sinnlichkeit*) a priori formları olan uzay ve zaman aracılığıyla elde edilen temsillerin, kategorilerin saf kavramları altına düşürülmesi sonucunda oluşur (Gözkân, 2018, s. 34-35). Dolayısıyla Kant, transandantal felsefe ile, aklın kategorilerinin düzenleyici rolüne işaret eder.

Dilthey için pozitivist empirizm yaklaşımı kadar Kant'ın söz konusu apriorizmi de yanıltıcıdır. Ona göre, Kant'ta insanın tarihsel olma özelliği, transandantal felsefenin apriori olma özelliğinden dolayı görmezden gelinmiştir. Kastettiği şu ki, Kantçı a priori sistem sabit ve mekanik bir yapıdayken, bilincin gerçek varoluş şartları, tinsel ve fiziksel gerçekliği birliğe getirmesinden dolayı canlı ve tarihsel bir sürece tabidir (Özlem, 2015a, s. 72-73). Yani söz konusu bilinç süreçleri gelişim gösteren bir yapıdadır. Özne, kendi yaşamına sahip olduğunun canlı bilincine sahiptir ve kendi yaşamının tinsel ve içsel gerçekliklerini anlama amacıyla yaşar. İçsel tecrübe tarihsel olarak geliştirilir. Bu sebeple, içsel tecrübeyi anlamak tarihselliği anlamayı gerektirir. Fakat ona göre, Kant'ın transandantal felsefesi bunu anlamaktan uzaktır. Bunun yanı sıra Kant'ın tecrübe kavramını da hatalı bulmaktadır. Ona göre Kant, her ne kadar geleneksel metafiziğin spekülasyon tarafını gözler önüne sermekle önemli bir adım atmış

olsa da, tecrübeyi sadece dışsal ve duyusal tecrübeye indirgeyerek kendisi de hata yapmıştır. Oysa Dilthey için, pozitivizm eleştirisinde de gördüğümüz gibi, aslolan içsel tecrübedir.

Dilthey, Kant'a yaptığı tarihsel akıl eleştirisinde, öznenin kurulumunun tarihi aşan bir biçimde yapılmasını hedef alır. Ona göre Kant'ın konumlandığı özne, tarih dışı akla sahip bir öznedir.¹ Böyle bir akıl ile özne, kendisi için son derece önemli olan içsel gerçeklikleri barındıran tinsel deneyim alanına nüfus edemez. Dilthey, Kant'ın tecrübe (erfahrung) kavramını bir hareket noktası olarak kabul eder ve bunun üzerinden doğanın ve tarihsel bilincin koşullarını inceler (Topakkaya, 2016, s. 130-131). Fakat Kant'tan farklı bir bilgi teorisi geliştirmektedir. Tarihsel aklın eleştirisi ile tarihsel bilginin hangi şartlarda mümkün olduğunu göstermeye çalışır ve ayrıca aklın mutlaklaştırılmasına da eleştirilerde bulunur. Tarihsel aklın eleştirisi üzerinden insanın kendisini ve insanın ortaya koyduğu tarihi ve toplumu anlamak ister.

B. Dilthey'in Bilgi Teorisi

Dilthey için, kendi döneminin etkili teorilerinden olan hem pozitivizm hem de Kant'ın transandantal felsefesi, bizzat yaşamı görmezden gelmesi itibarıyla kabul edilebilir değildir. O halde şu soru açığa çıkmaktadır: Dilthey'in bilgi teorisi nedir? Esasında bu noktaya kadar anlatılanlar ile Dilthey'in bilgi teorisinin genel çerçevesi belirginleşti. Ona göre, bilgi teorisi öncelikle tin bilimleri ile irtibatlı olmalıdır. Tin bilimlerinin inceleme konusu her ne ise o konu ile bağlantılı olmalıdır. Dilthey, tin bilimleri açısından ileri sürülebilecek her türlü akli düşüncenin sağlam bir zeminini oluşturabilecek kapsayıcı bir gerçeklikten hareket etmektedir. Dilthey, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu* adlı çalışmasında bu durumu şu şekilde ifade eder:

“Tin Bilimleri hakkında ileri sürülen her türlü akli düşüncenin sağlam zeminini oluşturan oldukça kapsayıcı bir gerçeklikten hareket ediyorum. Doğa bilimlerinin yanında doğal, bizzat hayatın kendisinde türemiş; bundan dolayı da nesnelere birbirleriyle irtibatını sağlayan bir bilgi türü ortaya çıkmıştır. Kaynağını bu tür bilgilerden alan bilimler sırasıyla, tarih, milli ekonomi, hukuk ve devlet bilimleri, din bilimleri, edebiyat ve şiir çalışmaları, mekân sanatı ve müzik, felsefi dünya görüşleri ve sistemleri ve son olarak psikolojidir. Bütün bu bilimler aynı gerçekliğe işaret ederler: insan cinsi. Onlar bu gerçeklik bağlamında betimler, açıklamalar, yargılarda bulunur kavram

¹ Dilthey'in, Kant'ın tarih görüşüne yönelik düşüncelerinin detaylı bir okuması için bkz. (Rockmore, 2003).

ve teoriler oluşturur." (Dilthey, 2021, s. 18).

Alıntı yapılan bu pasajda da görüldüğü üzere, insanın kendisinden hareket etmeyen bir toplumsal-sosyal bilim düşünülemez. İnsandan hareket etmesi ise onun yaşamından hareket etmesidir. Bu da demektir ki, tin bilimlerinin konusu insanın yaşamıdır. Dilthey bu sebeple, tin bilimlerine ait bilgi teorisinin odak noktasının, insanın yaşamı olduğunu vurgular.

Tin bilimleri, insanı, tarihsel bütünlüğü içerisinde kavramaya çalışırken yaşamla irtibatlı olmalıdır. Dilthey'de yaşam, sadece belirli bir kişinin yaşamı olması bakımından önemli değildir. Belirli bir kişinin yaşamı bu durumun bir kısmıdır (Uygur, 1996, s.118). Yaşam, bütün insanların arasında olup-biten ilişkiler bütünü olmasıyla önemlidir. Yine aynı adlı eserinde yaşamı şöyle tanımlar: "Yaşam, dış dünya şartlarında oluşan ve insanlar arasındaki ilişkilerin karşılıklı etkileşiminden doğan bir bağlamdır ve o, bu bağlamın değişen zaman ve mekânlarda ortaya çıkan bağımsızlığı sayesinde anlaşılır" (Dilthey, 2021, s. 201). Bu tanımından da görebileceğimiz üzere, Dilthey için yaşam, insan-toplum-tarih üçlüsünün bir toplamıdır. Tin bilimlerinin dayanması gereken nokta da yaşamın bu özelliğidir. Fakat Dilthey, yaşamın birçok faktörünün dikkate alındığını, buna karşın tarih faktörünün aynı ölçekte dikkate alınmadığını düşünerek felsefi projesinde tarihselliğe çok önemli bir yer verir.

Dilthey'in kanaati şu yöndedir: Akıl, felsefe tarihi içerisinde bir şekilde dikkatlere konu olurken, insan hayatının tarihsel arka planı aynı ölçekte dikkatlere sunulmamıştır. Hatırlanacağı üzere Kant'a olan eleştirilerinden birisi de bu konu ile ilgiliydi. Ona göre, matematiksel modellemenin temelde olduğu bilimsel tavır, sosyal eylemlerin çözümlenmesi noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizlikte tespit ettiği en belirgin neden, tarihselliğin görmezden gelinmesidir. İnsanın ve insanın içerisinde yer aldığı toplumun, saf mekanik doğa yasalarıyla ilişkilendirilmesi, insanın dinamik ve tarihsel özelliğinin görmezden gelinmesidir (Topakkaya, 2016, s. 124). Dilthey'e göre bilimler, inceledikleri nesne itibarıyla şekillenir. Bu nesnelere birisi, insanın içerisinde yer aldığı doğadır, diğeri ise insanın kendisinin bir ürünü olan tarihtir (Adugit, 2005, s. 247). Ve bunların her birisi kendisine özgü niteliklere sahiptir. Doğa, insanın yapıp-etmelerinden bağımsız bir işleyişe sahiptir. Buna karşılık tarihsel alan, insanlar arasındaki etkileşimin sonucunda şekillenir. Aynı zamanda, insanın tüm yapıp etmeleri tarihsellik içerisinde gerçekleştiği için tarih faktörü tüm insani edimlerin bir zeminidir (Masur, 1952, s. 95-96). İnsan, mekanik bir işleyişin olduğu doğada yaşasa da tarih faktörü sayesinde saf bir fiziksel nesne olmaktan kurtulur. Böylece

canlı ve dinamik durumları deneyimleyen bir varlık haline gelir. Bu ise, tarih ve insan yaşamının, birbirlerini karşılıklı olarak etkilediklerini gösterir. Bu sebeptir ki Dilthey, felsefi projesinde tarihselliğe vurgu yapar ve tarihselliği epistemolojik bir bağlama oturtmak ister (Stein, 1924, s. 330). Öyle ki bu vurgu, olgunluk dönemindeki hermeneutik çalışmalarında bile gözükecektir.

Dilthey, tin bilimlerinin konusu olan insan yaşamının, neden tin bilimlerinin konusu olduğunu gerekçelendirmek için açıklama ve anlama arasında da bir ayırım yapar. Ona göre açıklama, doğa alanında, herhangi bir nesnenin mekanik yasalar altında ele alınması ve bunun sonucunda analiz edilmesidir. Anlama ise, tinsel bilimlerin bir işi olup, ele alınan bir nesnenin tarihsel bağlamda değerlendirilmesidir. Bu sebeptir ki tin bilimleri, yöneldiği bir nesneyi, tarihsel bağlamı içerisinde ele almak ister. Dilthey'e göre anlama, kişinin kendi içsel deneyiminden yola çıkarak insanlığın ortak verilerine yönelik bir kavrayıştır. İnsan, kendi yaşamındaki yaşantı ifadelerinden yola çıkar ve bu işaretlerin bulunduğu tinsel bütünlüğü kavramaya çalışır (Becermen, 2004, s. 42). Bu sebeple, Dilthey'in felsefi projesi açısından öne çıkan kavram anlama kavramıdır. Nitekim metodolojik açıdan temellendirmeye çalıştığı tin bilimlerinin işini açıklama değil anlama olarak görür. Bu da demektir ki, yaşam, anlaşılabilir bir entite olması bakımından tin bilimlerinin konusudur.

Dilthey'de anlama kavramının bazı önemli özellikleri mevcuttur. Günlük yaşam ilişkilerinin işleyişini sağlaması, bilginin temelini oluşturması ve başka herhangi bir kavramla ikame edilemeyecek özgünlükte olması bu özelliklerdendir (Vanleene, 2012, s. 162). Önemli bir diğer özellik ise, anlamamanın, tüm insani çalışmaların kritik bir parçası olmasıdır. Dilthey, anlamamanın, tam da bu özelliği itibarıyla tin bilimlerinin bir işi olduğunu düşünmektedir. Peki anlaşılabilir olan nedir? Dilthey açısından bu soruya verilebilecek cevap yukarıda ifade edildi. Tin bilimlerinin konusu insan ve insanın yaşamı, işi ise anlamadır. Böylece açık bir biçimde söylenebilir ki, anlaşılabilir olan şey insan yaşamıdır. Dilthey için yaşamı anlamak, insanı anlamamanın önemli bir aşamasıdır. Bu noktada bir kavramdan bahseder: Yaşam ifadeleri. Dilthey'e göre tüm insani ilişkiler yaşam ifadeleri üzerinden kavrayışa gelir. Çünkü insan, en basit anlamada bile bazı işaretlere ihtiyaç duyar. Ona göre bu işaretler insanın dışarıdan edindiği ve kendi bilincinde değerlendirilerek kavradığı verilerdir. Bu bakımdan, anlamamanın gerçekleşmesi için yaşam ifadeleri gereklidir.

Dilthey'e göre, anlamamanın kritik bir parçası olan yaşam ifadeleri,

insanın günlük yaşamında çeşitli şekillerde kendisini gösterir. Zihinsel bir arka planı olan her türlü eylemlerin ve bu eylemlerin ifade edilmesinde kullanılan tüm işaret ve sözcüklerin yaşam ifadeleri olduğunu söyler. Burada zihinsel arka plan nitelemesi önemlidir. Dilthey'e göre bir eylemin anlaşılabilmesi için sadece o eylemin algılanması yeterli değildir. O eylemin zihinsel arka planının da algılanması gerekir. Yani, bir eylemi gerçekleştiren bireyin, hangi zihinsel süreçle o eylemi ortaya koyduğu, eylemin anlaşılması açısından önemlidir. Tıpkı bir metinde, sözcüklerin açık bir biçimde neyi ifade ettiğini anlamak için metnin yazarının zihinsel arka planını bilmek gerektiği gibi (Vanleene, 2012, s. 164). Böylece Dilthey açısından zihinsel arka plan, bir eylemin yapısal kodlarını içermesi bakımından anlamın açığa çıkmasını sağlamaktadır. Bu ise Dilthey'in, eylemi gerçekleştiren failin bilinçli olma özelliğine, eylemin anlaşılabilirliği için vurgu yaptığını gösterir.

Dilthey'e göre, yaşam ifadelerini sistematik bir biçimde anlamak için yaşam kategorilerine ihtiyaç duyulur. Bunlar anlama sürecinin yapısal kategorileridir (Topakkaya, 2016, 40). Bu şu anlamdadır; yaşamın mevcut bağlantıları, yaşam kategorileri vasıtasıyla bilinç düzeyine çıkar. Çünkü Dilthey'e göre, nesnel gerçeklikler, ancak yaşam kategorileri sayesinde anlaşılabilir. Böylece yaşam kategorileri, bir nesnenin ya da bir olgunun düzenli bir biçimde kavranışı için temel bir öneme sahiptir. Kısaca yaşam kategorileri, insanın gerçeklikle irtibat kurmasını sağlamaktadır. Dilthey kategorileri sınıflandırmaktadır. Ona göre kategoriler formel ve gerçek olmak üzere iki çeşittir (Topakkaya, 2016, s. 42). Formel kategoriler doğrudan düşüncenin işleyişleridir. Bu sebeple doğaları gereği sonsuz ve formeldirler. Bu kategoriler gerçeklikle olan ilişkileri betimler. Eşitlik, farklılık, birlik, çokluk kategorileri formel kategorileridir ve sürekli bir biçimde gerçekliğin genel sıfatlarını temsil ederler. Öyle ki hem doğa bilimlerinin hem de tin bilimlerinin temel kategorileridir. Çünkü bizzat düşüncenin formudur.

Diğer kategori türü olan reel kategoriler ise sadece düşünce üzerinden temellendirilemeyen ve böylece yaşam bağlantılarına ve yaşamın içselleşmesine ihtiyaç duyan kategorilerdir. Dilthey bu noktada reel kavramının doğa bilimlerinde kullanıldığı şekliyle kullanılmaması gerektiğini vurgulamaktadır (Topakkaya, 2016, s. 42). Reel kavramı doğa bilimlerinde ayrı, tin bilimlerinde ayrı kullanım alanına sahiptir. Çünkü doğa bilimlerinin kavramları, tin bilimlerinin merkezinde bulunan anlama sürecinde geçerli değildir. Bu, Dilthey için önemli bir kriterdir ve bu kriterin göz ardı edilmesi, doğa bilimsel düşünce sınırlarının aşılması anlamına gelir.

O halde Dilthey, yaptığı bu ayırmada, formel kategorilerin en ayırt edici özelliğinin şeffaf ve açık olması, reel kategorilerin ise yaşam bağlantıları ile temellendirilmesi olarak belirler. Fakat Dilthey, bunun ötesinde bir kategorizasyonun çok da kolay olmadığı kanaatindedir. Çünkü kategorileri bütünlüklü bir şekilde tasnif etmenin açık bir metodu mevcut değildir. Yaşamda birbirlerine sıkıca bağlı olan reel kategoriler, kendi içlerinde geçişkenlik, sıralanma ve çeşitlilik gösterir. Dilthey, üç ana reel kategoriden bahseder; değer, amaç ve anlam kategorisi (Topakkaya, 2016, s. 49). Bu kategoriler, yaşam sürecinin zamandaki konumuna göre farklı işlev görür. Değer kategorisi ile şimdiki zamanı, yani mevcut olanı değerlendiririz. Amaç kategorisi üzerinden geleceği değerlendiririz. Nitekim amaç ve hedef koyarak bu amacı gerçekleştirip-gerçekleştiremediğimizi değerlendiririz. Anlam kategorisi ise, hatırlamayla mümkün olmaktadır. Böylece yaşam sürecinin yaşanmış kısımlarını anlayabilmekteyiz. Fakat Dilthey için, ne değerler ne de amaçlar kendi kategorileri üzerinden bir düzen teşkil etmezler. Bunlar kendi başına kaostur. Sadece anlam kategorisi bu kaostan bir düzen oluşturabilmektedir. Böylece anlam kategorisi öncelikli bir konum elde eder çünkü hayatın değer ve amaçlarını anlamlı bir bütüne çevirir.

1. Anlamanın Yüksek Formu: Hermeneutik

Dilthey, anlamanın temel formu ile yüksek formu arasında da bir ayırım yapar. Temel form, tek tek yaşantı ifadelerinin anlaşılmasıdır. Yüksek form ise, tek tek yaşantı ifadelerinden hareketle tümevarım yoluyla tek tek yaşantı ifadelerinin içerisinde bulunduğu bütünün kendisini anlamaktır. Bu bütün bazen, bir yazarın eseri bazen de bir sanatçının sanat eseri olabilir. Kısacası, bütünden kastedilen yapının kendisidir. Anlamanın yüksek formunda hermeneutiği konumlandırır.

Hermeneutik kavramının kökeni antik Yunan felsefesinde bulunmaktadır. Hermeneutik, *hermêneuein* teriminden türetilen bir kavramdır ve tercüme, açıklama ve yorumlama gibi herhangi bir anlamın genişletilmesine yönelik bir eylemi imler. Buradaki temel amaç şudur: başka bir dünyadan ve dilden gelen anlam bütünlüğünü, kişinin; kendi sahip olduğu dil ve kültüre tercüme etmesidir (Gülenç, 2017, s. 130). Felsefi hermeneutik de bu tercümenin felsefi bağlamda yapılmasıdır. Bu sebeptendir ki, felsefi hermeneutik, hermeneutiğin köklü gelişim süreci üzerine kurulmuştur ve bu kurulumun önemli katkı sağlayıcılarından birisi de Dilthey olmuştur.

Dilthey, hermeneutiği kullanarak anlamanın yüksek bir formunu geliştirmek ister. Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri* adlı çalışmasında, yaşamdaki mevcut görünüşlerin ustalıklı anlaşılması eylemini açıklama ve

yorumlama olarak nitelendirir (Dilthey, 2012, s. 94-95). Dolayısıyla Dilthey için hermeneutik, anlamının özel ve yüksek bir biçimi olarak karşımıza çıkar. Anlamının yüksek formunda öne çıkan anlama biçimi, parça-bütün ilişkisinin anlaşılmasıdır. Ona göre bu, söz konusu biçim açısından temel bir özelliktir. Dolayısıyla hermeneutik, parça ile bütünün ya da özel ile genelin ilişkilendirilmesi söz konusu olduğunda fonksiyon gösterecektir. Dilthey bunu kurumsal organizasyonlar üzerinden örnekendirir. Ona göre devlet-halk ya da mümin-kilise ilişkisi gibi ilişki biçimleri söz konusu olduğunda, bu ilişkilerin yetkin bir açıklaması hermeneutik üzerinden sağlanır (Dilthey, 2021, s. 246). Nitekim burada ortak ruha dayalı bir kontekst vardır ve bu kontekst, hem parçadan bütüne hem de bütünden parçaya doğru kurulacak bir ilişki ile çözümlenebilir. Dilthey' göre bu çözümleme hermeneutiğin işidir.

Dilthey, hermeneutik anlamada, parça-bütün ilişkisine de uygun bir şekilde, *özneler arasılık* (Intersubjektivität) fikrini merkeze koyar. Dilthey'e göre, kişinin kendi durumunu içselleştirdiği içsel tecrübe; tek başına kişinin, bireyselliğinin farkına varmasını sağlayamaz. Kişinin, kendi bireyselliğini fark etmesini sağlayan etken, başka kişilerle kendisini mukayese etmesidir (Dilthey, 2012, s. 92). Bu mukayese sonucunda kişi, kendi bireyselliğini tecrübe edebilir. Bu ise parça-bütün ilişkisinin, kişinin kendisi üzerinden hareket ederek diğer kişilerle ilişki kurması durumudur.

Dilthey için, bir insanın, içerisinde yer aldığı bu dünyayı bütünlüklü bir şekilde anlayabilmesinin yolu sadece kendisinden geçmez. İnsan, sadece kendisiyle sınırlı kalarak nitelikli bir anlama eyleminde bulunamaz. Ona göre insanın yer aldığı dünya, bir miras olarak devraldığı kültürel bir bütünlüktür. Bu bütünlüğü kişi sadece kendisi oluşturmadığı için sadece kendisiyle sınırlı kalarak da bu bütünlüğü anlayamaz. Ona göre bu dünya, kişilerin birbirlerine karşılıklı olarak etkide buldukları bir dünyadır. Böylece insanın bu dünyaya ilişkin nitelikli bir anlama eyleminde bulunması da ancak öteki insanlarla birlikte mümkün olmaktadır (Birand, 1998, s. 44). Bu görüşü ile Dilthey, *özneler arasılık* fikrini geliştirmektedir. Ayrıca hermeneutiği, anlamının neden yüksek formu olarak gördüğünü de bu görüşü itibarıyla anlayabiliyoruz. Hatırlanacağı üzere, anlamayı, kişinin kendi içsel deneyiminden yola çıkarak insanlığın ortak verilerine yönelik bir kavrayış olarak tanımlamıştı. İşte bu kavrayışın en yetkin biçimi, *özneler arası* bir faaliyet olan ve parça-bütün ilişkisinin çözümlendiği hermeneutiktir.

Dilthey'in, hermeneutik açısından *özneler arasılık* kavramını merkeze koymasının bir diğer önemli sebebi, *özneler arası* ilişkide dilsel ve sembolik

ifade biçimlerinin açığa çıkması durumudur. Söz konusu sembolik ifade biçimleri, hermeneutik anlam açısından önemlidir. Çünkü bu tarz ifade biçimleri dile bağlıdır ve bu ise yazılı metinlerin önemine işaret eder. Tam da bu sebeple Dilthey için, yazılı olan her zaman önceliklidir (Topakkaya, 2016, s. 198). Dilthey, hermeneutiği klasik anlamıyla bir anlama sanatı olarak kabul eder. Fakat bu anlama temel anlamadan farklı olarak açımlayıcı olmalıdır. Tin bilimlerinin konusu olan yaşantıyı, ifadeler üzerinden anlıyoruz. Fakat bu ifadeleri sözlü değil yazılı bir kontekt ile açımlayabiliyoruz. Bu sebeptendir ki Dilthey'e göre insani varoluş, kendini yazıda ortaya koyar. Yazılı metinleri yorumlamak insani varoluşu yorumlamak olacağı için buradan şu sonuç da çıkacaktır: hermeneutik, insani varoluşu yorumlama sanatıdır.

Dilthey için bu noktada, hermeneutiğin tarihle olan bağlantısı da açığa çıkmaktadır. Anlamanın yüksek formunda, yapıtın bütünsel anlamının açıklamasının hedeflendiğinden bahsettik. Dilthey için bir metnin bütünü anlamak için, o bütünselliği tarihsel açıdan söz konusu olan bir anlam bağlamında düşünmek, dolayısıyla o anlama indirgemek gerekir. Mesela, bir metnin bütünsel anlamı, tarihte gerçekleşmiş bir olayla birlikte düşünülebilir. Dolayısıyla, Dilthey'in vurguladığı şey, bir metnin anlaşılması için tarihsel bakışın dahil edilmesi meselesidir (Topakkaya, 2016, s. 205). Bu durum, metnin içerisindeki olguların, tarihsel anlamlarla mukayese edilmesine imkân verecektir. Tarihsel bakış, yazarın başlangıçtaki niyetini anlamayı kolaylaştırabilmektedir. Aslında Dilthey'in bu tarihsellik faktörünü devreye sokması, onun, insanı tarihsel bir varlık olarak görmesinden ileri gelir (Dilthey, 2021, s. 278). İnsan, tarihsel bir varlık olduğu için, onun bilişsel olarak tarihe yönelimi mümkündür.

Dilthey, tin bilimlerinde kullanılacak hermeneutik yöntem için biyografileri örnek verir. Özellikle otobiyografilerin, insanı tarihsel bütünlüğü içinde anlamanın ve böylece hermeneutik yöntemi uygulamanın önemli bir modelini sunduğunu düşünür (Özlem, 2013, s. 21). Ona göre otobiyografi, bir kişinin, tarihsel süreçte yaşamla birlikte geliştirilen bilincinin nasıl çalıştığını anlamasını sağlar. Bunun yanı sıra, kişinin özgeçmişinin üzerine düşünmesini de sağlar. Bir insan yaşamının tıpkı basamaklar dizisi gibi gelişip ilerlediğini düşünen Dilthey, böylesi bir yaşamın en iyi yorumlandığı yerin otobiyografi olduğunu vurgulamaktadır. Yaşam akışı, otobiyografi üzerinden tarihsel örüntü ile ilişkisi kurularak anlaşılır (Özlem, 2013, s. 21). Aynı zamanda biyografilerin anlam kategorisi için de önemli olduğunu düşünür. Dilthey'de anlam kategorisi, biyografi ile ilişkisi üzerinden üç farklı açıdan düzenlenmektedir. İlki, anlamın bütünlü olan ilişkisi üzerinden düzenlenmesidir. İkincisi, geçmiş ve gelecek zaman ile

olan ilişkisi üzerinden düzenlenmesidir. Üçüncüsü ise, bir insanın bütün bir insanlıkla olan ilişkisi bağlamında düzenlenmesidir. Böylece anlam kategorisinin biyografiler üzerinden değerlendirilmesi sonucunda bütünün parçalarıyla olan ilişkisi ifşa edilmektedir. Bu ifşa sonucunda ise bütün ve parça arasında nasıl bir etkileşim olduğu anlaşılmaktadır.

C. Dilthey'in Felsefi Projesi: Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu

Buraya kadar anlatılanlar sonucu ortaya çıkan temel kavramlar ile Dilthey'in felsefi projesinin çerçevesi görülmektedir: yaşam, tarihsellik, anlam ve hermeneutik. Dilthey'e göre insanın esas yanı onun tinsel dünyaya ait olmasıdır. Bu sebeptendir ki insanın kendi yaşamını kavrama biçimi, tarihsel konumundan hareketle anlama eylemidir. Bu ise doğa bilimlerindeki açıklamadan farklıdır. Dilthey, bu tür bir anlama eylemine dayalı kavrayış biçimini metodolojik açıdan temellendirerek tin bilimlerinin bir işi kılmak istemektedir. Anlamanın bir disiplin haline gelmesinde ise hermeneutik disiplinini net bir model olarak görmektedir. Tecrübenin transandantal koşullarının ne olduğuna dair bir araştırmayı anlamsız bulan Dilthey, bu tarz yaklaşımlara karşı, insanın yaşamını tarihsel bir bağlamda değerlendiren bir bilgi teorisi amaçlamış ve bu teoriyi de hermeneutik ile temellendirmek istemiştir (Topakkaya, 2016, s. 122). Bu yüzden de hermeneutiği felsefi bir bağlamda değerlendirmiştir. Girişte de ifade edildiği üzere, Dilthey bu amacını, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu* adlı eserinde detaylı bir biçimde izah etmekte ve toplumsal yapıda iletişim kopukluğu olarak tespit ettiği kriz durumunu aşmak istemektedir.

Dilthey'e göre insan gerçekliği, fiziksel olanla psikolojik olan arasındaki bağlantı gibidir. Çünkü her ikisi de bu gerçeklik üzerinde bir aradadır. Dilthey, tarih, hukuk, devlet ve din bilimleri, psikoloji ve hatta felsefi dünya görüşlerinin fiziksel ve psikolojik hayat bağlamını kendi içerisinde taşıdığını düşünmektedir. Ona göre bunun en belirgin göstergesi de bilinç durumlarının yansması durumudur. Bilinç durumları sürekli olarak insanın davranışlarında, mimiklerinde ve sözcüklerinde kendisini gösterir (Dilthey, 2021, s. 19). Bilinç durumlarının kendisini gösterdiği davranışlar, mimikler ve sözcükler de; devletlerde, kiliselerde ve bilimsel yapılarda açığa çıkar. Tarih dediğimiz şey de bu süreç içerisinde hareket eder. Dolayısıyla bilinç durumlarının yansıdığı davranışlar ve sözcükler göz önüne alındığında, insan gerçekliğinin fiziksel olan ve psikolojik olanı beraber içerdiği anlaşılmaktadır. Fakat Dilthey, bu birlikteliğe rağmen yine de tin bilimlerinin, psikolojik olanla fiziksel olan arasındaki ayrımı

netleştirmesi gerektiğinden bahseder. Çünkü tin bilimleri, somutlama ile değil de soyutlama ile çalıştığının farkında olmak durumundadır. Soyutlamalar, yaşamdan hareketle gerçekleştirilen bir perspektif ile mümkün olur. Böylece insana dair tüm edimler, bu soyutlama sayesinde bir bağlama kavuşturulur (Dilthey, 2021, s. 20). O halde soyutlama, bizzat yaşama yönelik kavrayışı amaçlaması itibariyle fiziksel olandan daha çok psikolojik olanı konu edinir. Burada ise doğa bilimlerindeki yöntem ile çalışmak, daha başlangıçta bir çelişki doğurur. Çünkü doğa bilimlerindeki odak noktası fiziki işleyişe yöneliktir. Bu da demektir ki, bu odaklanma biçiminin, tinsel olanın nesne kılındığı bir çalışma alanında geçerli olması beklenemez.

Dilthey, sürekli olarak, doğa bilimleri ve tin bilimlerinin farklı işlevleri yerine getirdiğine dair ayrımlar yapmaktadır. Anlama-açıklama, soyutlama-somutlama gibi ayrımlar bu bağlamdadır. Kanaatimizce, yaptığı bu ayrımları onun felsefi projesi ile ilişkilendirebiliriz. Dilthey'e göre doğanın fiziksel katmanı tüm gerçekliği ile ortadadır. Genel-geçer fiziksel yasaları ile doğa, insan dahil tüm varlıkları kapsar. Yani doğanın fiziksel katmanı tüm somutluğu ile kendisini gösterir. Fakat, Dilthey'in ısrarla vurguladığı şey, insan açısından tüm gerçekliğin bundan ibaret olmadığıdır. Bu gerçekliğin yaşamı anlamak açısından önemli bir fonksiyonu olduğunu kabul eder. Mesela insan, bu gerçeklikten hareketle geriye doğru yaşama yönelir (Dilthey, 2021, s. 22). Geriye dönük bu yönelime, yaşantıya dönük yönelim der. İnsan açısından ancak bu yönelme itibariyle değer, amaç ve anlamın ortaya çıktığını düşünür. Fakat burada, Dilthey'in projesinin anlaşılması açısından dikkat edilmesi gereken nokta, gerçekliği doğanın fiziksel katmanı ile sınırlamamasıdır. Bu katman, insanın kendisini anlayabilmesi için önemli bir hareket noktasıdır. Yine de anlamının bütün zemini buradan ibaret değildir. Tam da bu nedenle doğadaki katmanların sınırlarını belirlemek istemektedir. Burada yapmak istediği, doğadaki diğer canlılarla olan; doğmak, beslenmek ve üremek gibi ortak özellikler dışında insanın otantik özelliklerinin keşfedilmesini sağlamaktır. Dilthey'e göre, bir amaç belirlemek, sorumluluk almak ve nihayetinde bir anlam ortaya koymak insanı diğer canlılardan ayıran eylemlerdir (Dilthey, 2021, s. 24). Bunlar, tarihsel varlık olan insanın otantik özellikleridir. Tin bilimlerinin irtibatlı olması gereken de söz konusu bu özelliklerdir ve bu özellikleri dikkate alması bakımından doğa bilimleri ile arasındaki sınır belirgin hale gelecektir (Dilthey, 2021, s. 26). Dilthey, bütün bilimsel çalışmalarda iki temel yaklaşımın geçerlilik kazandığını tespit etmektedir. Birincisi, psikolojik bağlamın bile doğa bilimlerinin kavram ve yöntemleriyle değerlendirildiği

yaklaşımıdır. Dilthey'in, bu yaklaşımı detaylı bir biçimde eleştirdiğini pozitivizm eleştirisi kısmında gördük. Bu yaklaşımın kişiyi kendisine yabancılaştırdığını düşünmektedir (Dilthey, 2021, s. 23). İkinci yaklaşım ise, Dilthey'in olumladığı ve bunun üzerine bir bilgi teorisi kurmak istediği, tarihselliğin dikkate alındığı anlama teorisidir. Dilthey'e göre, insanı, sadece duyuşsal algı ve bilgi ikilemi ile değerlendirmek onu bütünüyle fiziksel gerçekliğe indirgemek olur. Bu ise, insanı, doğa bilimlerine bırakmak demektir. Fakat insan, yaşamdaki çeşitli ifadeleri içselleştirerek ve bunları bilincinde anlamlı bir bütün haline getirerek algılar (Dilthey, 2021, s. 27). Dilthey'e göre bu durum, insanın, ancak kendisine ait metodolojisi olan tin bilimleri ile tam anlamıyla aydınlatılabileceğinin en belirgin gerekçesidir. Bu sebeptendir ki öncelikle pozitivizm ve Kant'ın transandantal felsefesi gibi dönemin güçlü paradigmasını eleştiriden geçirdi ve bunun üzerinden kendi pozisyonunu ifade etti.

Tüm bunlar sonucunda şu önermeyi ifade edebiliriz: Dilthey'in felsefi projesi, tarihsel ve toplumsal bir varlık olan insanı, fiziksel ve tinsel tüm yönleriyle ele alıp değerlendirebilecek bir bilimi, konu ve yöntem bakımından temellendirmek üzerinedir. Nitekim hem mevcut teorileri eleştirmesi hem de yeni bir bilgi teorisi oluşturması amacı ile bunu görmüş olduk. Bunun yanı sıra, bu bilime, özellikle tin bilimi dediğini dikkate alırsak eğer söz konusu önermemizi başka bir açıdan da gerekçelendirmiş oluruz. Dilthey, bu bilimin, daha öncelerde moral bilim ve kültür bilimi ifadesiyle adlandırıldığını fakat bu adlandırmaların, söz konusu bilimin amacını tam olarak açık kılmadığını düşünmektedir. Hedeflenen amacı belirgin kılabilen en ideal adlandırmanın tin bilimi olduğunu ifade eder (Dilthey, 2021, s. 26). Böylece, amaçladığı bilimin henüz yeterli ölçekte oluşturulmadığını düşünmesi sonucunda felsefi projesini bu amaca angaje ettiğini görmekteyiz. Elbette bu noktada Dilthey'in, kurmak istediği projesini neden bir bilim olarak adlandırdığı sorulabilir. Dilthey bu soruyu şöyle yanıtlamaktadır: Bilim, kendisinden hareketle kavramlar kümesinin oluşturulduğu ve bu ekseninde ilgili bir problemin nesnel ölçekte çözüme kavuşturulduğu bir sistemdir (Dilthey, 2012, s. 22). Bunun üzerinden tin bilimleri de tarihsel-toplumsal bir gerçeklik olan insanı nesnel bir ölçekte kavrayabilmelidir.² Tin bilimlerinin bilim kavramı altında

² Dilthey bu nesnellığe yönelik tip kavramını geliştirmektedir. Ona göre tip kavramı, belirli bir sınıfın kolektif yönünü açığa çıkarır. İnsan, tarihin şimdye kadarki akışına bakarak tip kavramları elde eder ve bunlarla da yeniden tarihe yönelir. Böylece tarihsel-toplumsal insana yönelik belirli dünya görüşü tiplerine ulaşır. Dolayısıyla Dilthey bu kavram ile

değerlendirilmesini bu biçimde izah eder. Buradan hareketle şunu ifade edebiliriz: Dilthey'e göre insanın fiziksel-tinsel boyutunun nesnel bir bilgisi mümkündür. Sadece gerekli olan yöntem sağlanmış değildir. Dilthey'in projesi doğrudan bu yöntemin oluşturulmasına yöneliktir. *Tin Bilimlerine Giriş* adlı yazısında bu amacını açık bir biçimde izah eder: Francis Bacon ve Sir John Herschel nasıl ki doğa bilimlerinin yöntem ve ilkelerini betimleyen çığır açıcı yapıtlar ortaya koyduysa, tarihsel-toplumsal gerçekliği konu edinen tin bilimler için de benzer yapıtlar ortaya konulmalıdır (Dilthey, 2012, s. 19-21). Dilthey, çalışmalarını bu açığı gidermeye tahsis etmiştir. O halde Dilthey'in felsefi projesi, tin bilimleri için kapsamlı bir bilgi teorisi oluşturma projesidir. Dolayısıyla kitabının ana başlığı olan "tarihsel dünyanın tin bilimlerinde kurulumu" ifadesi Dilthey'in felsefi projesinin en özet ifadesidir.

Sonuç

Dilthey, tin bilimlerinin doğa bilimleri karşısındaki önemine ve bağımsızlığına dikkat çekmesi, tarihsel perspektife vurgu yapması ve hermeneutiği felsefi bağlamda değerlendirmesi gibi bazı eylemleri ile felsefi birikime önemli katkılar sağlamıştır. Bunun sonucunda özellikle sosyal bilimlerde, insana dair olguların doğa bilimlerinin metodolojisiyle değerlendirilip-değerlendirilemeyeceği ve değerlendirilmesi durumunda insanın saf-fiziksel bir nesneden ibaret mi olacağı soruları güncelliğini korumuştur.

Dilthey için, insan gerçekliğinin temeli olan tarihsel dünyanın kurulumu, tin bilimlerinde gerçekleşmektedir. Burada bir idesel ilişki mevcuttur ve bu ilişkide yaşantı ve anlama temeli üzerine kurulu olan tarihsel dünyanın özü kendi varlığını bulur. Doğa bilimlerinin konusu fiziki nesnelere ve bu nesnelere analiz eden bir yöntem mevcuttur. Fakat aynı yöntemin tin bilimlerinde geçerli olmadığını düşünür. Tin bilimlerinde anlamaya dayalı bilgi teorisinin gerektiği kanaatindedir. Mevcut paradigmlar sonucunda toplumsal yapıda iletişim yollarının kapanması krizinin olduğunu düşünen Dilthey, insanın kültürel ve tarihsel konumuna dikkat çekerek tin bilimlerine önemli bir perspektif sunmuştur. Günümüzde daha çok sosyal bilim olarak adlandırılan alanda bir ekol oluşturacak kadar etkili olduğu kabul edilir. Mesela *İnsan Bilimlerinin Felsefi Eleştirisi* adlı eserinde Roy Bhaskar, toplumun hangi açılardan doğa ile aynı ölçekte incelenebileceği sorusuna cevap verebilecek iki rakip damar tespit eder.

nesnel bir zemin oluşturmak istemiştir. Detaylı bir inceleme için bkz. *Özlem, Metinlerle Hermeneutik Dersleri 2*, 316-317.

Bunlardan birisinin pozitivist gelenek, diğersinin ise Dilthey'in öncülük ettiği hermeneutik gelenek olduğunu ifade eder. Bu ise Dilthey'in, söz konusu alan için ne kadar önemli olduğunu örneklerindedir. Ayrıca Dilthey'in sunduğu perspektifin etkilerini çağdaş filozofların çalışmalarında görmek mümkün. Dilthey'in tarih ve hermeneutik üzerine düşünceleri, Heidegger, Gadamer ve Ricoeur gibi filozofların çalışmalarını doğrudan etkilemiştir.

Dilthey çeşitli açılardan eleştiriler de almıştır. Bu eleştirilerden birkaçına değinmek Dilthey'in etkisinin anlaşılması açısından yerinde olacaktır. Bu eleştirilerden birisi tarihsellik düşüncesi üzerine olmuştur. Mesela neo-Kantçılarından birisi olan Heinrich Rickert, tinsel alana, doğa bilimlerinin genelleştirici yöntemleriyle yaklaşmanın bir kriz yarattığını düşünmesiyle Dilthey ile fikir birliği sağlasa da tarihsel perspektif konusunda ayrışır. *Kültür Bilimi ve Doğa Bilimi (Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft)* adlı eserinde, dogmatik pozitivist yaklaşımın tin bilimlerinde bir kriz yarattığını ifade ederek Dilthey'in uyarısını sürdürür. Fakat ona göre Dilthey, tarihsel perspektifin nasıl olması gerektiği konusunda yanılmaktadır. Rickert'e göre tarihsel perspektifin esas fonksiyonu, herhangi bir olgunun bir bütünsellik içerisinde değerlendirilmesini sağlamak değildir. Tarihsel perspektif, mevcut bir olgunun bireyselliğine vurgu yapmayı mümkün kılar. Çünkü Rickert için tarihte tekrar yoktur ve her tarihsel dönemde birbirlerinden farklı olgular açığa çıkar. Önemli olan bu olguların tarihteki otantikliğine dikkat çekmektir. Tarihsel perspektif bunu sağlar. Rickert, bu bakış açısından hareketle doğa bilimleri ve tin bilimleri arasındaki farka da işaret eder. Ona göre doğa bilimleri, olguları genelleştirici bir perspektifle değerlendirirken tin bilimleri bireyselleştirici perspektifle ele alır. Farklı bir açıdan Edmund Husserl de Dilthey'in tarihsel perspektifine eleştiriler getirmiştir. *Kesin Bilim Olarak Felsefe (Philosophie als strenge Wissenschaft)* adlı eserinde hem Dilthey'e hem de genel anlamıyla tarihselciliğe eleştirilerini izah eder. Temelde söylediği şey şu ki, Dilthey'in bilgi teorisi, nesnellığı mümkün kılmaktan uzaktır. Bunun en temel nedeninin de tarihsel perspektif olduğunu ifade eder. Husserl'e göre bilinç, tarihselliği itibariyle değil özsel yapısı itibariyle özerktir. Oysa Dilthey'de bilincin özerkliğinin, tarihsel akışa dayandığını düşünür. Husserl'e göre bu bakış açısı, bilinci olumsuz hale getirmek ve bilgiyi de göreceli kılmaktır. Bunun sonucunda ise nesnel bir bilgi teorisinden bahsetmek mümkün değildir.

Bir diğer eleştiri de hermeneutik görüşüne yönelik olmuştur. Dilthey'in hermeneutik üzerine görüşlerinin en bilinen muhaliflerinden birisi Hans-Georg Gadamer'dir. Gadamer, *Hakikat ve Yöntem (Wahrheit und*

Methoden) adlı eserinde Dilthey'in hermeneutik görüşünü kritik eder. Dilthey'in, nesnel tarihin objektiflik perspektifi üzerinden değerlendirilmesi düşüncesine katılmaz. Dilthey'in hermeneutik anlayışını da söz konusu düşüncesinin bir sonucu olarak değerlendirir ve bu anlayışın, hatalı bir hermeneutik biçimi olduğu kanaatinde. Gadamer'e göre yaşamı, Dilthey'in tespit ettiği gibi, nesnel ölçütlerle açıklamak mümkün değildir. Bu açıdan, böylesi bir amacı da gerçekçi bulmaz. Dolayısıyla hermeneutiği böylesi bir amaç çerçevesinde değerlendirmenin yanlış bir yaklaşım olduğu kanaatinde. Gadamer'e göre hermeneutik, nesnel bir bilgi edinmeyi sağlayan anlama biçimi değildir. Bu biçimdeki bir yaklaşım, hermeneutiği sınırlandırmaktır. Hermeneutik, bir bilgi teorisinin yöntemi değil, doğrudan insanın tecrübesiyle tamamlanan bir edimdir. Yani, Gadamer'e göre anlamak, insanın var olma biçimidir. Anlamak, anlaşılacak şeyin varlığına katılma eylemidir. Hermeneutiğin de bu bağlamda ele alınması ve bir bilgi teorisinin metodu olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ifade eder.

Katkılarına olan vurgulamalar ve aldığı eleştirilerden de görüldüğü üzere, Dilthey, tin bilimlerini konu ve yöntem bakımından temellendirebilecek bir bilgi teorisi oluşturma amacıyla birçok disiplin bağlamında değerlendirilebilecek çok sayıda düşünce ortaya koymuştur. Böylece Dilthey'in felsefi projesinin etkisinin çağdaş felsefede güncelliğini koruduğunu söyleyebiliriz.

Hakem: Dış, Bağımsız.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma özgündür.

2. Yazar Katkıları:

Fikir: AMK-AT; **Kavramsallaştırma:** AMK-AT; **Literatür Taraması:** AMK-AT; **Veri Toplama:** -; **Veri İşleme:** -; **Analiz:** -; **Yazma - orijinal taslak:** AMK-AT; **Yazma - inceleme ve düzenleme:** AMK-AT.

3. Etik Kurul İzni:

Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

4. Finansman/Destek:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

5. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

KAYNAKÇA

- ADUGIT, Y. (2005). Dilthey'de Tin Bilimlerinin Temellendirilmesi ve Sorunları. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 245-260.
- BECERMEN, M. (2004). Dilthey, Heidegger ve Gadamer'de Anlama Sorunu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(6), 35-66.
- BIRAND, K. (1998). Manevi İlimler Metodu Olarak Anlama. İçinde *Kamıran Birand Külliyyatı* (ss. 13-78). Akçağ Yayınları.
- DILTHEY, W. (2012). *Hermeneutik ve Tin Bilimleri* (D. Özlem, Çev.). Notos Kitap Yayınevi.
- DILTHEY, W. (2021). *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu* (A. Topakkaya, Çev.). Fol Yayınevi.
- GIDDENS, A. (2014). Pozitivizm ve Eleştiricileri. İçinde Mete Tunçay, Aydın Uğur (Ed.), & L. Köker (Çev.), *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (ss. 267-319). Kırmızı Yayınları.
- GÖZKÂN, H. B. (2018). *Kant'ın Şemsiyesi: Kant'ın Teorik Felsefesi Üzerine Yazılar*. Yapı Kredi Yayınları.
- GÜLENÇ, K. (2017). Wilhelm Dilthey'da Hermeneutik Yaklaşım ve Açmazları. *Cogito*, 89, 129-145.
- MAKKREEL, R. A. (1982). Husserl, Dilthey and the Relation of the Life-World to History. *Research in Phenomenology*, 12, 39-58.
- MASUR, G. (1952). Wilhelm Dilthey and the History of Ideas. *Journal of the History of Ideas*, 13(1), 94-107.
- ÖZLEM, D. (2012). *Metinlerle Hermeneutik Dersleri 1*. Notos Kitap Yayınevi.
- ÖZLEM, D. (2013). *Metinlerle Hermeneutik Dersleri 2*. Notos Kitap Yayınevi.
- ÖZLEM, D. (2015a). *Kant Üstüne Yazılar*. Notos Kitap Yayınevi.
- ÖZLEM, D. (2015b). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. Notos Kitap Yayınevi.
- ROCKMORE, T. (2003). Dilthey and Historical Reason. *Revue Internationale de Philosophie*, 57(226 (4)), 477-494.
- STEIN, L. (1924). Historical Optimism: Wilhelm Dilthey. *The Philosophical Review*, 33(4), 329-344.
- TOPAKKAYA, A. (2016). *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*. Say Yayınları.
- UYGUR, N. (1996). *Kültür Kuramı*. Yapı Kredi Yayınları.

VANLEENE, S. M. A. (2012). Wilhelm Dilthey'da "Anlama" Üzerine. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 52(1), 159-171.

AN ANALYSIS OF WILHELM DILTHEY'S PHILOSOPHICAL PROJECT

 Aziz Murat KARACA^a

 Arslan TOPAKKAYA^b

Extended Abstract

The purpose of this article is to analyze Dilthey's philosophical project. Our basic problem is why Dilthey wanted to constitute a theory of knowledge. Dilthey aimed to determine field of human sciences in terms of method by constituting a theory of knowledge. That is known as his philosophical project. He also criticized existing theories with a view to determining his own position. In this article, we will evaluate Dilthey's project in detail.

German philosopher Wilhelm Dilthey has made significant contributions in human sciences in the 19th Century, for this reason, he is considered the prominent representative of the human sciences. Dilthey aimed to separate the human sciences from the natural sciences and to determine the autonomous field of the humanities and social sciences. Dilthey emphasizes this purpose in detail in his work titled *The Formation of the Historical World in the Human Sciences*, in which he attempts to ground the human sciences in terms of subject-matter and method.

There is, according to Dilthey, a significant connection between philosophy and human sciences. He attempted to ground this connection on the basis of fundamental task he attributed to philosophy. He supposes that philosophy's fundamental task is to constitute a comprehensive theory of knowledge. We must be able to understand the results of human sciences in just the same way as natural sciences on an objective scale. The theory of knowledge in question must provide this condition. For this reason, human sciences requires a theory of knowledge based on meaning. According to Dilthey, theory of knowledge must able to facilitate the function of human sciences. Based on this idea, he criticises the current theories and frames his own

^a Prof., Erciyes University, karacamurat.a@gmail.com

^b Assoc. Prof., Erciyes University, atopakkaya@erciyes.edu.tr

theory of knowledge. He thinks that current theories are mistaken in several respects. He criticises two main theory at this point: Positivism and Kant's Transcendental Philosophy.

Experience and life practices have an important place in the Dilthey's theory of knowledge he wants to constitute. When it is considered from this perspective, he agrees with positivism in that he regard experience. Different from positivists, however, Dilthey evaluates empiricism with inner experience and unity of matter and spirit; therefore, this perspective is very significant for his theory of knowledge. According to positivism, a work area where quantitative data cannot be obtained is a place where research cannot be done. Dilthey argues that this activity in question to separate experience from life. According to him, life is the sum of both material and spiritual experiences.

Another criticism made by Dilthey is about Kant's transcendental philosophy. According to Dilthey, Kant's apriorism is as misleading as positivism's empiricism approach, for owing to the a priori feature of transcendental philosophy, various aspects of historical life in Kant's philosophy were ignored. Kantian a priori system has a fixed and mechanical structure whereas the essential structure of consciousness is subject to a living and historical process on the grounds that it brings material and spiritual reality to unity. Consequently, consciousness has a constantly developing and self-renewing structure. According to Dilthey, human beings have a life in which they become aware of their own existence. Hence, they participate in life with a view to understanding their existence. Dilthey thinks that inner experience can be understood historically, so he resorts to history in his theory of knowledge. According to him, the theory of knowledge should come into contact with the human sciences and investigate their topic. Dilthey defined his own theory of the knowledge as a theory interacting with theoretical disciplines that attempt to make sense of the world.

Dilthey thinks that real knowledge is the knowledge of human life. At this point, he mentions a main concept: *lived experience (Erlebnis)*. Dilthey believes that lived experience includes our purposes, values etc. in life and whenever we want to understand our existence, we resort to it. Lived experience is unity of inner and outer experience; therefore it enables humans to understand life in all aspects. At this point, the concept of understanding is important, for Dilthey relates this concept with life. He distinguishes between "Explanation" and "Understanding". According to him, While the concept of explanation belongs to natural sciences, the

concept of understanding belongs to human sciences. The subject-matter of natural sciences is quantitatively measurable and calculable; therefore this explanation-based approach is valid in natural sciences. But on the other hand, human life, which is the subject-matter of human sciences, can only be understood in terms of historical process.

Dilthey argues that there is the highest form of understanding. The highest form is to understand the whole itself which includes individual experiences by starting from individual experiences. According to him, best example of this form is hermeneutics. Hermeneutics enables human beings to understand themselves in structure to which they belong.

Keywords: Logic, Contemporary Philosophy, Dilthey, Human Sciences, Historicity, Hermeneutics.

Peer-review: External, Independent.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work is original.

2. Author Contributions:

Concept: AMK-AT; **Conceptualization:** AMK-AT; **Literature Search:** AMK-AT; **Data Collection:** -; **Data Processing:** -; **Analysis:** -; **Writing – original draft:** AMK-AT; **Writing – review & editing:** AMK-AT.

3. Ethics approval:

Not applicable.

4. Funding/Support:

This work has not received any funding or support.

5. Competing interests:

The authors declare no competing interests.

